

**ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ
ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЬ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

У статті розглядаються теоретичні та практичні проблеми виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, запропоновано конкретні зміни до кримінально-виконавчого законодавства України, які спрямовані на підвищення ефективності даного виду покарання.

Ключові слова: покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, засуджений, пробація, виконання покарання.

В статье рассматриваются теоретические и прикладные проблемы исполнения наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, а также предложены конкретные изменения в уголовно-исполнительное законодательство Украины, направленные на повышение эффективности данного вида наказания.

Ключевые слова: наказание, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, осужденный, пробация, исполнение наказания.

The article deals with the basic and applied problems of punishment as prohibition to hold specified offices and engage in specified activities and proposed specific amendments to the penal legislation aimed to increase of the effectiveness of this type of punishment.

Key words: punishment, prohibition to hold specified offices and engages in specified activities, convicted person, probation, execution of punishment.

Вступ. Одним із завдань, що визначені у чинному законодавстві України, є запобігання вчиненню злочинів з боку засуджених. У той самий час, як свідчить практика, серед глобальних проблем, які досі не може вирішити Державна кримінально-виконавча служба України, розпочинаючи з часів незалежності нашої держави, є високий рівень рецидивних проявів злочинів, що вчиняються раніше судимими особами, у тому числі засудженими до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому, не дивлячись на щорічне зменшення у структурі покарань питомої ваги зазначеного державного примусу, рівень рецидиву з боку даної категорії засуджених залишається незмінним.

Зокрема, у 2014 році питома вага покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю скоротилась до 0,01% і ця тенденція стала визначальною по даний час. При цьому рівень рецидивної злочинності в Україні у цей період складав не менше 27% щорічно, а серед зазначеної категорії засуджених – менш ніж 0,03% у структурі осіб, які вчинили злочини у період не знятої та непогашеної судимості.

Постановка завдання. Актуальність дослідження означеної тематики обумовлена тим, що Україна, як член відповідних міжнародних організацій, не тільки взяла на себе низку зобов'язань правового характеру [1], але й затвердила План дій у цьому напрямі, включаючи питання, що пов'язані зі зменшенням застосування до засуджених такого покарання як позбавлення волі, та одночасного збільшення питомої ваги альтернативних до нього видів державного примусу.

Одним із таких кроків у даному напрямі стало створення в Україні Служби пробації [2] та покладення на неї функцій по забезпеченню виконання покарання у виді позбавлення права обій-

мати певні посади або займатися певною діяльністю, що також, у свою чергу, потребує наукової розробки та вирішення складних проблем практичного характеру.

Результати дослідження. На жаль, питання виконання та відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю раніше не підлягали повному комплексному дослідженню. Проблеми законодавчого визначення та практичного застосування цього виду покарання досліджувалися у роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: Л.В. Багрий-Шахматов, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, І.В. Вартилецька, Р.М. Гура, Т.А. Денисова, В.К. Дуюнов, А.В. Лужбін, В.І. Тютюгін, О.Л. Цветинович, С.І. Халимон, Д.С. Шиян.

У сучасній українській кримінально-правовій науці деякі питання цього виду покарання були предметом дисертаційних досліджень Р.М. Гури та Д.С. Шияна, однак їхні праці стосувалися лише окремих аспектів покарання та здебільшого з точки зору кримінального права.

Метою статті є розгляд основних аспектів процесу виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та висвітлення його проблемних питань.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає в Особливій частині, окрім інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (стаття 55). Вказана норма регулює порядок призначення цього виду покарання як основного, так і додаткового, та визначає його сутність.

До недавнього часу, відповідно до статті 13 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю було покладено на кримінально-виконавчу інспекцію як суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин. Але, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про пробацію», виконання цього виду покарання, як і інших покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, буде забезпечуватися уповноваженим органом з питань пробації у межах його повноважень.

Створення органу пробації здійснюватиметься шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, яка має досвід подібної практики.

Водночас, цей Закон є лише «першою сходинкою» до пробації, вирішення питань, пов'язаних із впровадженням у законодавство України елементів пробації, потребує вивчення досвіду подібних служб у державах світу, відповідного законодавчого забезпечення (насамперед внесення змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Кримінального процесуального кодексу України, підзаконних нормативно-правових актів та розроблення нових), створення матеріально-технічної бази, добору й підготовки кадрів, перегляду засад співпраці з державними та громадськими формуваннями тощо.

Аналіз Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) показує, що в Особливій частині II розділу визначено виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, регламентовано процедуру відбування цього виду покарання та передбачено покладення обов'язків на суб'єктів, які забезпечують контроль за даною категорією засуджених.

Однак викладені положення мають загальний характер і не охоплюють увесь кримінально-виконавчий процес. Тому кримінально-виконавчі інспекції у своїй діяльності керуються міжвідомчим наказом № 270/1560 від 19 грудня 2003 р. «Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань» (Інструкція) [3], який доповнює нормативно-правове регулювання процесу виконання досліджуваного нами покарання.

Як бачимо, положення цієї Інструкції не передбачають проведення соціальних заходів, які сприяли б вирішенню проблем засудженої особи, що пов'язані з її освітою, здоров'ям, ризиком вчинення нових злочинів. Крім того, законодавством не передбачається умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це суттєво позначається на процесі відбування покарання засудженими особами, оскільки відсутні дійові важелі впливу на їхню поведінку.

Пропозиція закріпити у законодавстві можливість умовно-дострокового звільнення від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як основного, вже висловлювалась дослідниками цього покарання [4, с. 136]. Але, попри це, вона до цього часу не сприйнята законодавцем, хоча законодавство інших країн містить запропоновану норму. Так, законодавство Білорусі передбачає можливість умовно-дострокового звільнення від

відбування досліджуваного покарання після відбуття 1/2, 2/3 або 3/4 строку, на який воно призначене [5, с. 245].

Ураховуючи, що це покарання може спричинити значний каральний та ефективний виховний вплив, є строковим і призначається судами як основне покарання на порівняно тривалі строки, доцільно встановити у законі можливість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, коли воно призначене і як основне. Виходячи з викладеного, ми пропонуємо переглянути положення законодавства про кримінальну відповідальність щодо цього питання та доповнити частину 1 статті 81 КК України можливістю умовно-дострокового звільнення від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання.

У пункті 1.3 розділу II Інструкції визначено, що містить в собі порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Цей порядок складається з:

- обліку засуджених осіб;
- контролю за додержанням вимог вироку суду стосовно засудженої особи власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженої особи, а також органом, що має право анулювати дозвіл на заняття відповідним видом діяльності, яка заборонена засудженій особі;
- вжиття заходів щодо припинення порушень вимог вироку суду;
- внесення подання органу внутрішніх справ щодо здійснення приводу засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції без поважних причин;
- організації початкового розшуку засуджених осіб, місцеперебування яких невідоме, та надсилання матеріалів до органів внутрішніх справ для оголошення розшуку таких засуджених осіб.

Так, до частини 1 статті 31 КВК України, де міститься аналогічний перелік обов'язків органу пробачії щодо виконання досліджуваного покарання, внесені зміни від 8 квітня 2014 р., а саме, останні два пункти викладено в такій редакції: «...вживає першочергових заходів з виявлення засуджених, місцеперебування яких невідоме та звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцеперебування яких невідоме», та доповнено двома новими пунктами: «...роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання; здійснює контроль за додержанням порядку та умов відбування покарання засудженими особами». На нашу думку, є необхідність привести у відповідність положення, викладені в Інструкції, до норм КВК України, з урахуванням зазначених змін.

Отже, це є основні компоненти порядку виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Проте не всі вони кожного разу входять до цього порядку. Наприклад, якщо засуджений не ухиляється від відбування покарання, то не виникає потреби вживати першочергових заходів відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України щодо виявлення засудженого, місцеперебування якого невідоме, тощо.

Кожен засуджений, згідно з пунктом 4.6 Інструкції, після взяття на облік викликається до інспекції на співбесіду. При цьому нормативне положення цього пункту вказує на негайність його виклику, хоча і не дає визначення терміну «негайно». Вважаємо, що в Інструкції необхідно чіткіше регламентувати цю позицію, і взагалі надалі не використовувати подібні поняття, а встановлювати чіткі часові межі. О.В. Ткачова пропонує зазначити в Інструкції, що засуджений після взяття кримінально-виконавчою інспекцією на облік викликається через дільничного інспектора на співбесіду, куди має з'явитися впродовж 72 годин з моменту отримання повістки під особистий розпис [6, с. 145].

З такою позицією погодитись можна лише частково, оскільки до функціональних обов'язків дільничного інспектора поліції не входить викликати повістками засуджених на співбесіду до кримінально-виконавчої інспекції. У цьому випадку потрібно зазначити в Інструкції, що працівник інспекції зобов'язаний не пізніше ніж через тиждень після взяття засудженої особи на облік викликати засуджену особу до кримінально-виконавчої інспекції на співбесіду для роз'яснення порядку та умов відбування призначеного покарання.

А спосіб виклику такої особи залишити на власний розсуд працівника інспекції (надсилати виклик поштою, або викликати через дільничного інспектора, або особисто здійснювати вихід за адресою проживання засудженого тощо).

Низку питань може викликати ситуація, пов'язана зі зміною засудженим постійного місця проживання. Кримінальне і кримінально-виконавче законодавство не позбавляє і не обмежує засудженого до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у праві на свободу пересування, встановлюючи у частині 1 статті 34 КВК України лише його обов'язок повідомити уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання [7, с. 13]. Засуджений має право обирати будь-яке місце проживання необмежену кількість разів. Єдиною умовою є невчинення дій, пов'язаних з порушенням порядку і умов відбування покарання й ухиленням від його відбування.

Законодавча регламентація можливості зміни місця постійного проживання засудженим породжує певну невизначеність у порядку її здійснення. По-перше, з норми КВК України не зрозуміло, коли засуджений повинен повідомити відповідну кримінально-виконавчу інспекцію? До планованого переїзду чи після нього? По-друге, не зрозуміло, яким чином він повинен повідомити про зміну місця проживання: телеграмою, листом чи особисто відвідати його? Також відсутні вказівки щодо терміну, протягом якого інспекція має бути повідомлена.

Зрозуміло, що всі ці моменти викликають на практиці багато труднощів. Щоб їх уникнути, вважаємо за необхідне в Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, детальніше врегулювати порядок переїзду засудженого на нове місце проживання, як для досліджуваного нами покарання, так і для інших видів покарань, які виконує кримінально-виконавча інспекція.

На відміну від інших видів покарань, які виконуються кримінально-виконавчою інспекцією, й під час відбування яких засуджені зобов'язані періодично з'являтися на реєстрацію до інспекції, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю такого обов'язку не передбачає. Здається, відсутність такого обов'язку не сприяє належному виконанню цього покарання та здійсненню дієвого контролю за поведінкою засудженої особи інспекцією.

На нашу думку, необхідно доповнити частину 1 статті 34 КВК України (у якій перелічено обов'язки засудженого до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) обов'язком періодично з'являтися на реєстрацію до кримінально-виконавчої інспекції, та внести відповідні зміни до Інструкції. При цьому у відповідних нормах слід вказати, що кримінально-виконавча інспекція встановлює дні явки на реєстрацію та контролює періодичність явки засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на реєстрацію.

Періодичність явки засудженої особи на реєстрацію до інспекції встановлюється від одного до чотирьох разів на місяць залежно від злочину, за який її засуджено, та ставлення засудженої особи до відбування покарання.

Хоча порядок і умови виконання покарання у виді покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у КВК України досить детально регламентовані, потрібно враховувати і практику, що склалася. У багатьох випадках виконання цього покарання фактично залежить від сумлінності засудженого, контроль за яким з боку кримінально-виконавчої інспекції ускладнюється в силу різних обставин.

Висновки. Усе наведене переконливо свідчить про те, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є доволі перспективним з точки зору досягнення мети покарання, але для покращення процесу його відбування та виконання необхідне подальше удосконалення правового регулювання окремих його правових інститутів.

Список використаних джерел:

1. Статут Ради Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001].
2. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>].
3. Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : Затверджено наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, МВС України від 19 грудня 2003 року № 270/1560 // Офіц. вісник України. – 2004. – № 2. – Ч. 1-2. – Ст. 90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04/>].
4. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.И. Тютюгин. – Харьков, 1975. – 207 с.

5. Бабий Н.А. Уголовное право Республики Беларусь: Общая часть : [конспект лекций] / Н.А. Бабий. – Минск : Тесей, 2000. – 288 с.
6. Ткачова О.В. Виконання покарань у виді виправних і громадських робіт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.В. Ткачова. – Х., 2006. – 201 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : [науково-практичний коментар] / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х. : Одиссей, 2005. – 560 с.

УДК 343.3+351.741

КОМАРНИЦЬКИЙ М.М.

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНУ ГРОМАДСЬКОГО ОBOB'ЯЗКУ

У статті проведено аналіз поняття і кримінально-правового значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку, розглянуто аспекти кримінально-правової охорони осіб та їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними громадського обов'язку, запропоновані зміни і доповнення до чинного Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, посягання, потерпілий, громадський обов'язок, виконання обов'язку, близькі родичі.

В статье проведен анализ понятия и уголовно-правового значения выполнения потерпевшим от преступления общественного долга, рассмотрены аспекты уголовно-правовой охраны лиц и их близких родственников в связи с выполнением ими общественного долга, предложены изменения и дополнения в действующий Уголовный кодекс Украины.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана, посягательства, потерпевший, гражданский долг, выполнение долга, близкие родственники.

In the article the analysis of concepts and the criminal legal significance of the execution of the victims of the crime of public debt, the aspects of criminal-legal protection of the persons and their close relatives in connection with the exercise of public duty, and proposed changes and additions to the current Criminal code of Ukraine.

Key words: criminal legal protection, harassment, victim, civil duty, performance of the duties of close relatives.

Вступ. Тема зумовлена тим, що саме виконання особою свого громадського обов'язку та наділення її у зв'язку з цим певними повноваженнями обумовлює особливий кримінально-правовий захист указаної категорії осіб та їх близьких родичів як можливих потерпілих від злочинів, які вчиняються у зв'язку з виконанням особою свого громадського обов'язку.

Постановка завдання. Питання поняття і кримінально-правового значення виконання потерпілим від злочину громадського обов'язку окремо в юридичній літературі не досліджувалося. У контексті розгляду цього питання як окремої складової при характеристиці зв'язку між посяганням на потерпілих від різних злочинів, зокрема, проти життя та здоров'я особи, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи об'єднань громадян, проти правосуддя у зв'язку з виконанням особою громадського обов'язку частково здійснено у роботах М. Бажанова, В. Борисова, С. Бородіна, О. Донченко, М. Загороднікова, О. Мандро, І. Мі-